

ДОСЛІДЖЕННЯ ПОТЕНЦІАЛУ ЛОКАЦІЙ ДЛЯ РОЗВИТКУ ЗАПОРІЖЖЯ

Постановка проблеми. Місто неодноразово поставало стратегічним місцем і точкою перетину досліджень різноманітних суспільних/просторових процесів. Сьогодні особливо значущим є погляд на місто як на простір, здатний продукувати/народжувати знання про найпотужніші і найхарактерніші трансформаційні процеси: глобалізацію, метрополітанізацію, комерціалізацію та конс'юмеризацію, трансформацію структур культурної пам'яті і структур приналежності, джентрифікацію тощо. Місто виступає своєрідним фокусом мереж влади, культури, комунікації та інформації, фінансових, торговельних, соціальних потоків, індивідуальної та колективної уявності. Саме тому неможливо досліджувати певне місто, не включаючи його до ширшої географії просторових і соціальних стосунків.

Також важливим є погляд на місто як на простір і можливостей, і проблем водночас. Такий собі double-take, як кажуть англійці. Можливості — це всі мислимі цивілізаційні блага і досягнення, до міста з давніх-давен їдуть аби зробити кар'єру (пор. Альберті), тут народжуються нові ідентичності й нові ідеї, це місце зустрічей, контактів, місце, де змішуються різні культури, постаючи у своїй розмаїтості. З іншого ж боку — це бідність, погана екологія, хвороби, небезпека, саме в місті ми відчуваємо найбільший соціальний тиск і контроль. Та ж культурна розмаїтість, про яку багато пишуть дослідники, — зустріч і змішування представників різних культур, способів життя, наративів окремого місця — може породжувати не лише легке непорозуміння, але й відсутність толерантності, конфлікти чи жорстокість.

Зміни епох також спонукали до появи певних нашарувань в міському середовищі. Так, опинившись у постіндустріальній ситуації міста почали розростатися і промислові вузли, що розміщувалися у периферійному поясі міста, опинилися в його центрі. Сінсерос про це каже так: «Закриваються заводи, залишаючи після себе зіпсовані землі — порожні будівлі на абсолютно непридатних для обробки ділянках, які заражені токсичними речовинами» [1]. Загальна криза полягає в тому що як місто так і люди ще не встигли інтегруватися у нові умови та залишаються один на один з усіма нашаруваннями різних епох і ситуацій.

Така ситуація притаманна як Запоріжжю так і більшості міст України, але саме запорізьке середовище максимально виявляє загальний стан справ у постіндустріальному українському місті. Саме тому це місто було обрано для аналізу. Загалом в епоху індустріалізації люди і міста жили в жорстких рамках графіку «від дзвінка до дзвінка». У таких умовах розвивалося й Запоріжжя. Розбудова та зростання міста розпочалися ще в 1930–1950-і, коли населення міста з 30 тисяч зросло до 300 тисяч. Це відбулося через те, що влада почала переселяти людей із сіл у міста. Проте люди продовжували жити звичним сільським життям. Фактично вони сприймали місто як тимчасове місце проживання. І ці люди були не просто тимчасовою робочою силою, це були організовані індустріальним способом виконавці, які за відсутності команди згори переставали працювати. Ці люди звикли жити колонами за графіком, але сьогодні така норма поведінки відмирає, і вони виявляються невідповідними до динаміки змін сучасного життя. Упродовж багатьох років у підсвідомості мешканців Запоріжжя виникла звичка жити за нав'язаною, а не за власною структурою. Таким чином коли людину позбавляють особистості й індивідуальності вона готова взаємодіяти з іншими людьми не у складі індустріального угруповання, а в ситуації індивідуального співробітництва.

Інша категорія запорізьців це люди, що приїхали відбудувати місто після Другої світової війни. І ця категорія людей вважає територію Запоріжжя нижчою за статусом. Тому в них відсутня повага до місця проживання та самоідентифікація з містом.

Третя категорія мешканців, це люди родом з Олександрівська. Характерний типаж для цієї категорії — єврей, що займається комерційними справами, представник так би мовити креативного класу. Але з 1905 р. цей прошарок вичерпався, тому і креативний клас зник.

У радянський і пострадянський час характерним для Запоріжжя креативним класом стала партноменклатура, яка потребувала авторитарного керівника та наглядача. Щоб покращити таке становище необхідна була зміна поколінь. І вже зараз серед молоді трапляються поодинокі приклади людей, що поспіхом влаштовуються на будь-яку роботу аби вижити. Ситуація змінюється повільно. Ще вчора не можна було уявити собі організацію певного заходу на якому можна було б розповідати та досліджувати антирадянські речі, а зараз це можливо. Таким чином мало-помалу все змінюється на краще. Адже в тому самому Запоріжжі ми бачимо позитивні приклади самоорганізації мешканців як от ОСББ, молодіжний велосипедний рух, різні об'єднання на тлі загальних інтересів.

З усіма означеними проблемами стикається не тільки Запоріжжя, а і багато міст в Україні.

Під час воркшопу в Запоріжжі ми стикнулися з проблемою інертності і недовіри людей один до одного. Досліджуючи цю проблему можна дійти висновку, що вона є загальною для постіндустріальних міст.

Під час аналізу цієї проблеми в Запоріжжі було виявлено, що ця так звана інерція спричинена банальною побутовою невлаштованістю населення. Це стає причиною негативного відношення до влади та загальної невдоволеності.

Ситуація у сусідньому Дніпропетровську інша, оскільки там люди мають простір для самореалізації і перспективи для розвитку. Показником розвитку цього міста є виникнення ініціатив, будівництво нових споруд та організація масових заходів.

Запоріжжя — у минулому колыска козацтва, а сьогодні прекрасне місто у південній частині України, через яке протікає найбільша і найзнаменитіша річка країни Дніпро. Завдяки сприятливому клімату, родючості ґрунту і природі ця місцевість приваблювала людину ще за часів палеоліту. Місто було засноване в 1770 р. і на сьогоднішній день Запоріжжя вважається одним з найбільших індустріальних, адміністративних та культурних центрів країни, з великою кількістю пам'яток та історичних місць.

Найважливішою історичною цінністю міста вважається острів Хортиця у річці Дніпра, де у XVI ст. виникла знаменита Запорозька Січ — центр українського козацтва.

Особливе місце в панорамі Запоріжжя посідає знаменита гребля Дніпрогесу, що прекрасно проглядається з берегів Хортиці. Греблю побудували в 1932 р. на місці знаменитих скелястих порогів козацької Січі. Вона не тільки регулює рівень води в річці, але й являється мостом, що з'єднує ліво- і правобережну частини міста. З її появою стало можливим судноплавство річкою, яку умовно розділили на Новий і Старий Дніпро.

Безпосередньо за греблею, на лівому березі починається Соборний проспект, який є головною артерією міста і його гордістю. Проспект тягнеться до залізничного вокзалу, недалеко від якого розташована найдовша в Україні дитяча залізниця, протяжністю 9,4 км. Її було відкрито у 1972 р. і вона приваблює не тільки дітей, а й дорослих [2].

Аналіз останніх досліджень. Місто неодноразово поставало стратегічним місцем і точкою перетину досліджень різноманітних суспільних/просторових процесів. Георг Зіммель і Макс Вебер, Вальтер Беньямін, Роберт Парк і Луїс Вірт, а потім Анрі Лефевр, Едвард Соуджа, Саскія Сассен та інші саме крізь «оптику» міста дивилися на принципові суспільні/просторові процеси доби.

У 1970-і індустріальні країни розпочали новий етап розвитку, який веде їх до формування нового типу суспільства, яке частіше всього визначають як інформаційне. Існують й інші визначення: нове індустріальне (Д. Гелбрейт), технотронне (З. Бжезинський), постіндустріальне (Д. Белл). Але всі дослідники відзначають його одну ключову рису — інформація стає товаром, формується індустрія виробництва знання й інформації.

Тема була досліджувана багатьма авторами, але проблема вивченості полягає не в історії, а в тому, як це все відбувається зараз. Дану тему вже було апробовано автором під час наступних заходів: P.ART.TER, ініційований Кадетаріумом з 9 по 10 квітня в Полтаві, де розглядалася проблема самоідентифікації в індустріальному просторі; форуму Ukraine Lab в Краматорську та Слов'янську, коли було організовано воркшоп «Використання викликів постіндустріальної доби для розвитку міста»; CIVIC MEDIA LAB у Дніпропетровську, де мала місце безпосередня взаємодія з активістами та творчою спільнотою для вироблення художніх стратегій за допомогою різних медіа-форматів і нетрадиційних методів заохочення міжкультурного діалогу та взаєморозуміння.

Цілі статті. Якщо в місті нема традицій солідарності та самостійності населення то як наслідок виникає недовіра між людьми і злість. В такій ситуації значно важче формувати прошарок масової культури та трансформувати звичку суспільства консолідуватися не під впливом ієрархії та силового примусу, а на засадах довіри і солідарності.

Нині в Запоріжжі на тлі декомунізації виникло позитивне середовище для побудови діалогу. Специфічна проблема перейменування вулиць спонукала деяких мешканців об'єднались у групи аби запротестувати цю ідею. Саме у цей момент доречно розпочати роз'яснювальну роботу серед населення.

Викладення основного матеріалу. Фестиваль «3 країни в Україну» — це мандрівна культурно-просвітницька інтерактивна і мобільна платформа для всієї родини, котра активізує локальну, урбаністичну громаду міста та пробуджує громадську діяльність, об'єднуючи міських активістів, навчаючи та мотивуючи їх до нових власних проєктів.

Цього року фестиваль охопив 11 українських міст, а саме: Покровськ, Костянтинівку, Бахмут, Лисичанськ, Северодонецьк, Старобільськ, Нікополь, Кривий Ріг, Запоріжжя, Бердянськ, Маріуполь. Фестиваль тривав місяць, основна програма розгорталась упродовж одного–трьох днів.

Фестиваль відбувався на декількох локаціях і поділявся на тематичні частини: для народних ремесел, літературних читань, інновацій, дитячих ігор, спортивних, художніх, кінематографічних, театральних, лекційних та інших подій.

Фестиваль в Запоріжжі організувала місцева команда та залучені волонтери. Спільно було проведено акцію «Дослідження в спільноті: Запоріжжя у період трансформацій». Вона тривала два дні. За цей час було сформовано дослідницьку команду з восьми осіб. Було запрошено активістів, дослідників, мистецтвознавців, галеристів, урбаністів та істориків.

Хоча формат роботи було визначено заздалегідь, але все, що відбувалося під час самої події йшло за графіком навіть без застосування жорстких організаційних рамок й таймінгу. У перший день було презентовано вдалі приклади ініціатив

в індустріальних містах як закордоном так і в Україні. Метою воркшопу був обмін досвідом і розвиток навичок побудови діалогу у групі та спільноті під час аналізу і дослідження ситуації в Запоріжжі. Завданнями заходу були: визначення плюсів, мінусів, проблем, викликів та можливостей міста; планування та проведення досліджень у місті; визначення й опрацювання найпривабливіших для запуску локацій.

Саме тому у першій частині воркшопу було організовано огляд позитивних закордонних і вітчизняних прикладів залучення креативних ініціатив до вирішення проблем міста.

Саме на Соборному проспекті розташовано локацію на якій відбувався воркшоп. У 1980-і тут був один з найпопулярніших відеосалонів міста, де також проводилися фотовиставки, а тому будь-хто мав можливість запросто долучитися не лише до відео-, але й до фотомистецтва. Нині тут знаходиться арт-галерея «Баранік». Це перша і єдина галерея у місті, яка опікується сучасним і новаторським мистецтвом, знайомить глядачів з роботами сучасних українських митців, що визначають образ України в світовому мистецтві. При галереї працює арт-школа та музей старого Запоріжжя. А кожної весни галерея «Баранік» збирає митців та людей небайдужих до мистецтва на Ленд-арт фестивалі «Хортиця».

Ця галерея дотична до багатьох ініціатив у місті, зокрема до ініціативи з організації екскурсій трамвайною лінією під назвою «Діагональна». Станція під цією назвою є ключовим вузлом — від неї трамвай їде до промзони, зв'язуючи таким чином міський центр з промисловою периферією. На цьому маршруті збереглися всі старі трамвайні зупинки які, проте, потребують догляду і модернізації.

Завод № 77, який підлягає джентрифікації, розташовано в історичному ареалі міста неподалік від проспекту Маяковського. Територія заводу знаходиться на височині, що дозволяє влаштувати там оглядовий майданчик. Як виявилось під час воркшопу, це одна з найоптимальніших ділянок для запуску трансформацій у місті. Тому було вирішено дослідити її як пілотний варіант.

У будівлі заводу № 77 зараз знаходяться рок-клуб, будівельний магазин та різні креативні секції. Поспілкувавшись з одним із представників креативної спільноти ми з'ясували, що можна легко орендувати приміщення в цьому заводі. Спільнота на цій локації вже поступово гуртується навколо нагальних питань та інтересів, одним з яких є план спільної оренди додаткової будівлі на території заводу. Унікальність простору, за словами підприємця, полягає у тому, що тут можна організувати будь-що залежно від цілей та уподобань власника. Тут можна робити частковий ремонт і найбільш цікавим в цьому плані є улаштування лофта який щонайкраще підходить для створення креативних просторів в індустріальній будівлі. У перспективі ця локація може перетворитися на домівку для креативних індустрій. А от питання чи буде це актуальним упродовж найближчих десяти років лишається відкритим.

Вирішення цього питання насамперед залежить від здатності місцевих людей до самоорганізації та співпраці. Цю проблему ми також дослідили під час воркшопу. Ми виявили, що ініціюючи будь-яку ідею в місті можна стикнутися з наступними викликами: замкненість території, проблема власності, корумпованість влади, відсутність законодавчої бази для цього процесу та, як основна проблема, інертність людей. Було виявлено причини цієї проблеми, а саме: відсутність міської культури, відсутність довіри і солідарності, тимчасові виконавці, звичка до жорсткого графіку та несамостійність населення. І врешті-решт байдужість, агресія та фрустрація як наслідки цих причин. Таким чином, для активізації та зацікавлення населення необхідно вибудувати здоровий діалог в місті шляхом інформування та популяризації вдалих прикладів міських перетворень. Побудову діалогу можна розпочати з регулярних зустрічей на конкурсах, лекціях, обговореннях, воркшопах можливим наслідком яких стане самоорганізація мешканців у робочі групи для спільного облаштування громадських просторів у місті.

Під час воркшопу ми досліджували яким чином вирішити якщо не всі то хоча б декілька з означених питань. Ми працювали над виявленням методології взаємодії з мешканцями, яка б дозволила активізувати городян довкола теми трансформацій в постіндустріальному місті. Адаже досліджуючи постіндустріальні міста можна виявити, що з відкриттям індустріальної спадщини для людей, з'являється потенціал для розвитку туристичного ресурсу, внутрішнього туризму, привід для самоорганізації спільноти та загального примирення з місцем та ідентифікації себе з ним.

Одним з таких місць могло би стати Соцмістечко, що мало бути занесене до списку пам'яток ЮНЕСКО. Для активізації цього місця було вирішено на воркшопі дослідити пристосування дитячого садка на території Соцмістечка під музей конструктивізму. У Запоріжжі вже склалася певна традиція порівнювати це місце з комплексом школи Баухаус. На ній базується співробітництво запорізької спільноти з Німеччиною. Тож було вирішено розширити цю ідею та змодельовати її розвиток у майбутньому.

Таким чином ця пропозиція передбачає відкриття школи авангарду, лабораторії на кшталт Баухауса, із можливим заснуванням кафедри дизайну. Для наповнення цієї форми було вирішено використати виставки, музейну експозицію, семінари, освітні програми з молоддю. Для цього ми розробили певний план який складався з наступних етапів: виявити власника та домовитись про приватно-громадське партнерство; знайти команду менеджерів; виявити та залучити агентів змін. Наприкінці ми створили план організації конкретних дій на найближчі півроку, а саме: підготовка презентації, візуальний проект, суботник та відкриття виставки.

Натхнення до організації описаних ідей ініціатив додавав той факт, що у місті вже є приклад творчого освоєння простору ініціативою «Лофт-млин» та позитивний досвід організації архітектурних пленерів та ленд-арт фестивалю. Таким чином можна стверджувати, що розглянуті ідеї мають шанси на реалізацію.

Під час другої стадії дослідження команда вирушила на досліджувані локації: спочатку на місце дитячого садка у Соцмістечку, а потім на територію заводу № 77.

У процесі дослідження було проведено фотофіксацію сучасного стану локацій та побудовано діалог з одним із креативних підприємців у приміщенні фотостудії на території заводу № 77. Усі текстові та візуальні матеріали було заархівовано.

Опрацьовані ідеї урбаністичного саду та музею конструктивізму виявили найбільшу цікавість під час обговорення у групі, тож їх було взято за відправні точки для подальшого дослідження інших придатних локацій у місті. Загалом порушена тема вміщує набагато більше аспектів ніж ми розглянули, тож ми продовжуватимемо поглиблювати комунікацію і надалі.

Основним місцем де раніше проводилася така популяризація був Музей історії запорозького козацтва, але наразі виникає потреба у створенні актуального музею міста, де люди могли б дізнатися про його альтернативну історію.

Протягом двох днів воркшопу ми працювали загалом більш ніж десять годин, з яких чотири — безпосередньо у місті. За цей час ми ділилися досвідом, будували діалог один з одним, напрацьовували ідеї, досліджували різні погляди на місто Запоріжжя, моделювали його майбутнє, напрацьовували базовий інструментарій для подальших дій, визначали конкретні кроки з трансформації двох локацій найбільш придатних для змін. Ми прожили цей досвід разом задля того, аби зробити місто кращим у найближчому майбутньому.

Загалом на власні ініціативи вже чекають більш ніж 65 локацій у місті серед яких: ворота в місто, вежі, станція «Діагональна», алюмінієвий завод, завод «Гамма», басейн «Орбіта», ресторан «Росія», електроапаратний завод, оглядові майданчики у промзонах та дах Укрграфіту. Тому метою даної роботи є виявлення та дослідження пускових локацій аби згодом запустити хвилю трансформацій по всьому Запоріжжю.

Крім цього є чимало питань, пов'язаних з реставрацією занедбаних пам'яток, розвитком індустріального туризму, виявленням дизайн-коду міста. Адже місто має свою неповторну індивідуальність, привабливий історичний ландшафт, цікаву географічну та геологічну ситуацію, мультикультурність та символізм. Ці моменти можна розкрити через розвиток інфраструктури міста, створення зонінг-плану розвитку міста, поліпшення екологічної ситуації у місті та формування місцевого органу культурної спадщини.

Висновки. Під час роботи воркшопу було виявлено дві локації потенційно найбільш цікаві для реалізації. Перша — колишній дитячий садок який нікому не належить, є адміністративним ресурсом, перебуває на балансі міста, охороняється понад десять років, проте перебуває в жахливому стані. Він являє собою двоповерхову будівлю в центрі Соцміста. Локація нагадує територію Баухауса, тому було вирішено облаштувати на ній майстерні для розвитку молодих талантів, школу мистецтв та музей конструктивізму. Ця ідея — є кроком до ЮНЕСКО. Поява кластеру Соцміста на мапі Запоріжжя зі школою авангарду, фестивалями, виставками, лабораторіями, музейною експозицією, семінарами, освітніми програмами для молоді і туристів ознаменувало б напрямок руху до індустріального туризму. Розвитком цієї ідеї може стати створення тематичного національного туристичного маршруту конструктивізму Запоріжжя–Харків–Дніпропетровськ–Одеса.

Для локації заводу № 77 було запропоновано влаштувати там урбан-сад де можна було б вирощувати овочі та фрукти, влаштовувати екскурсії, створити музей сучасного мистецтва з використанням нових експозиційних методів. Крім основної функції ця локація може бути використана для дозвілля молоді, влаштування концертів, лекцій, публічних обговорень, читань, а основною принадою могли б стати філософські прогулянки. Загальна мета — реалізувати на даху виробничого корпусу заводу проект «Запоріжжя — місто-сад». Для його запуску можна було б спочатку влаштувати там фестиваль творчого малюнка з домальовуванням панорами міста.

Досліджені питання під час проведеного у Запоріжжі воркшопу змусили замислитися над тим, як використати індивідуальні особливості індустріального середовища, його незвичайний колорит та положення в урбаністичному просторі для розвитку міста та його мешканців. Ми виявили проблему залучення громадян до трансформацій міст та самоідентифікації за місцем проживання яка є актуальною не тільки для Запоріжжя, а і для кожного постіндустріального міста України. Українська промисловість зараз перебуває в стані стагнації, але реально занедбаних потужностей не так вже й багато. Простори промислових об'єктів освоюються, але не громадськими ініціативами, а комерційними проектами і досить успішно. Отже тема містить набагато більше аспектів, що варті нових досліджень, тож ми продовжуватимемо поглиблювати вивчення цієї теми і в інших містах.

1. Кризис городов. Чем он вызван? URL: <http://wol.jw.org/ru/wol/d/r2/lp-u/102001242>.
2. О городе на Днепре, или что таит в себе Запорожский край URL: <http://v.zp.ua/city/>.

Халепа О. Дослідження потенціалу локацій для розвитку Запоріжжя.

Анотація. В статті описується дослідження проведене в Запоріжжі. Описується методологія попередніх досліджень та безпосередньо в спільноті вищезазначеного міста. Розглянуто проблему антиідентифікації людей з міським середовищем. Загалом аналізується сучасний стан постіндустріального Запоріжжя.

Ключові слова: спільнота, воркшоп, потенціал, постіндустріальне місто, дослідження.

Халепа А. Исследование потенциала локаций для развития Запорожья.

Аннотация. В статье описывается исследование проведено в Запорожье. Описывается методология предыдущих исследований и непосредственно в сообществе вышеупомянутого города. Рассмотрена проблема антиидентификации людей с городской средой. В общем анализируется современное состояние постиндустриального Запорожье.

Ключевые слова: сообщество, воркшоп, потенциал, постиндустриальное город, исследования.

Khalepa O. Research study of potential locations for Zaporozhya development.

Summary. The article describes research conducted in Zaporozhya. Describes the methodology of previous studies and research in directed city community. Reveals the problem of anti-identify people with the urban environment. In general the article analysis the current state of postindustrial Zaporozhye.

Keywords: community, workshop, potential, post-industrial city, study.